

ՀՏԴ՝ 911.3:316

DOI: 10.52971/18294316-2023.26.1-53

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ՄՊԱՍԱՐԿՄԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Արտաշես Գ. Բոյաջյան

ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն, Գյումրի, ՀՀ

Անվտիմում

Նախաբան. Սպասարկման ոլորտի ճյուղերը թեև նյութական արտադրանք չեն տալիս, սակայն նպաստում են նյութական արտադրության զարգացմանը: Այդ ոլորտի մի քանի ճյուղեր՝ առողջապահությունը, կրթությունը, բնակկոմունալ տնտեսությունը հասարակության կյանքի համար ունեն կենսական նշանակություն [16, էջ 38]: Շիրակի մարզի սպասարկման ոլորտը պայմանականորեն կարելի է բաժանել երեք մասի՝ առաջին՝ դրանք այն կազմակերպություններն են, որոնք ծառայություններ են մատուցում օտարերկրացիներին, երկրորդ՝ տեղի բնակչությանը և երրորդ՝ խառը, տեղի բնակչությանը և օտարերկրացիներին: *Մեթոդներ և նյութեր.* Հետազոտության ընթացքում օգտվել ենք վիճակագրական, պատմական և դաշտային էթնոսոցիալական մեթոդներից: Շիրակի մարզի մի քանի բնակավայրերում անցկացրել ենք էթնոսոցիալական հարցումներ: Օգտվել ենք վիճակագրական տարեգրքերից, գիտական հոդվածների նյութերից: *Վերլուծություն.* Ուսումնասիրությունների վերլուծությունները վկայում են, որ վերջին տարիներն սպասարկման ոլորտում, մասնավորապես՝ զբոսաշրջությունում և հյուրանոցային տնտեսությունում արձանագրվել է դինամիկ զարգացում, հիմնականում պայմանավորված զբոսաշրջիկների թվի շեշտակի աճով: Թեմայի շրջանակներում ուսումնասիրություններ են կատարվել Մ. Մանասյանի, Տ. Մարգարյանի, Գ. Թադևոսյանի և այլոց կողմից: Սակայն հիշատակենք, որ Շիրակի մարզի սպասարկման ոլորտը գրեթե ուսումնասիրված չէ: *Արդյունքներ.* Ուսումնասիրության արդյունքում բացահայտել ենք՝ սպասարկման ճյուղերի զարգացումն ինչպիսի ազդեցություն և փոփոխություն է մտցրել Շիրակի մարզի հասարակական կյանքի տնտեսական և սոցիալական ոլորտ-

ների զարգացման մեջ: Հետազոտության ընթացքում հիմնականում վերլուծել ենք Շիրակի սպասարկման ոլորտում զբաղվածության թվի շարժընթացը:

Բանալի բառեր՝ սպասարկման ոլորտ, բնակչության զբաղվածություն, գործազրկություն, աղքատություն, զբոսաշրջություն, բնակելի ֆոնդ, կրթություն, առողջապահություն, գիտություն, մշակույթ:

Ինչպես հղել՝ Բոյաջյան Ա. Շիրակի մարզի սպասարկման ոլորտի զարգացման ուղղությունները և առանձնահատկությունները // ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: Գյումրի, 2023: Հ. 1(26): 53-63 էջեր: DOI: 10.52971/18294316-2023.26.1-53

CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF THE SERVICE SECTOR OF THE SHIRAK REGION

Artashes G. Boyajyan

Shirak Center for Armenological Studies NAS, Gyumri, RA

Abstract

Introduction: Branches of the service sector contribute to the development of material production. Several branches of that sphere as health care, education, residential and communal economy are of vital importance for the life of the society. The service sector of Shirak marz can be conditionally divided into three parts: first, these are the organizations that provide services to foreigners, second, to the local population, and third, mixed, to the local population and foreigners.

Methods and materials: We have used statistical, historical and field ethno-social research methods. **Analysis:** The analysis of the study prove that in the last years, a dynamic development was recorded in the service sector, particularly in the field of tourism and hotel economy, mainly due to the sharp increase in the number of tourists. Within the framework of the theme, studies were carried out by M. Manasyan, T. Sargsyan, G. Tadevosyan and others. However, it is worth mentioning the fact that the service sector of Shirak region has not been studied thoroughly so far.

Results: As a result of the study, we revealed the impact of service branches on the economic and social spheres of public life in Shirak region. **Authors contribution:** We have mainly analyzed the rate of employment in the service sector of Shirak. We conducted ethno-social surveys in several settlements of Shirak region. We used statistical yearbooks, materials of scientific articles.

Key words: *service sector, population employment, unemployment, poverty, tourism, housing fund, education, healthcare, science, culture.*

Citation: Boyajyan A. Characteristics of the Development of the Service Sector of the Shirak Region // "Scientific Works" of SCAS NAS RA. Gyumri, 2023. v. 1(26). 53-63pp.

DOI: 10.52971/18294316-2023.26.1-53

ОСОБЕННОСТИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ ШИРАКСКОЙ ОБЛАСТИ

Арташес Г. Бояджян

Ширакский центр арменоведческих исследований НАН РА, Гюмри, РА

Аннотация

Введение: Отрасли сферы обслуживания, хотя и не производят материальной продукции, но способствуют развитию материального производства. Несколько отраслей этой сферы: здравоохранение, образование, жилищно-коммунальное хозяйство имеют жизненно важное значение для жизни общества. Сферу услуг Ширакской области условно можно разделить на три части: во-первых, это организации, оказывающие услуги иностранцам, во-вторых, местному населению, и в-третьих, смешанные, местному населению и иностранцам.

Методы и материалы: В ходе исследования использовались статистические, исторические и полевые этносоциальные методы. **Анализ** проведенных исследований свидетельствует о том, что в последние годы в сфере услуг, особенно в туризме и гостиничном хозяйстве, зафиксировано динамичное развитие, в основном за счет резкого увеличения количества туристов. В рамках темы исследования проводили М. Манасян, Т. Саргсян, Г. Тадевосян и др. Однако отметим, что сфера услуг Ширакской области практически не изучена.

Результаты: В результате исследования мы обнаружили, какое влияние и изменения внесло развитие отраслей обслуживания в развитие экономической и социальной сферы общественной жизни в Ширакской области. В ходе исследования мы в основном анализировали динамику численности занятых в сфере услуг Ширака. Мы провели этносоциальные исследования в нескольких населенных пунктах Ширакской области. Использовались статистические ежегодники, материалы научных статей.

Ключевые слова: сфера услуг, занятость населения, безработица, бедность, туризм, жилищный фонд, образование, здравоохранение, наука, культура.

Как цитировать: Бояджян А. Особенности и направления развития сферы услуг Ширакской области // “Научные труды” ШЦАИ НАН РА. Гюмри, 2023. Т. 1(26). 53-63 сс.

DOI: 10.52971/18294316-2023.26.1-53

ՆԱԽԱԲԱՆ. Սպասարկման կամ ծառայությունների ոլորտն ուրույն տեղ ունի Շիրակի մարզի տնտեսությունում՝ 2021թ. կազմելով ՀՀ տնտեսության ընդհանուր ծավալի 1,5%-ը [6, էջ 158], թեև նույն ցուցանիշը 2015թ. կազմել է 2,2% [15, էջ 23]: Մարզի սպասարկման ոլորտի զարգացման գործում կարևորվում են հատկապես մանրածախ առևտրի և ծառայությունների (զբոսաշրջություն, կրթություն, առողջապահություն, մշակույթ և այլն) դերն ու նշանակությունը, քանի որ դրանք ապահովում են բնակչության հիմնական զբաղվածությունը: Մարզի՝ զբաղվածություն ունեցող բնակչության 30%-ից ավելին բաժին է ընկնում սպասարկման ոլորտին: Խորհրդային տարիներին մեր հանրապետությունում բնակչության բարեկեցության մակարդակի աճը տեսնում էին նյութական, մասնավորապես արդյունաբերության արագընթաց զարգացման մեջ, իսկ հետխորհրդային տարիներին՝ սպասարկման ոլորտում: Ի վերջո հասարակարգի և տնտեսակարգի շրջադարձային փոփոխությունը հանգեցրեց նրան, որ ՀՀ-ը ինդուստրիալ զարգացած երկրից, ըստ Համաշխարհային բանկի դասակարգման, դարձավ ցածր միջին եկամուտ ունեցող տնտեսությամբ հանրապետություն [7, էջ 11]:

Հողվածի շրջանակներում ուսումնասիրության հիմնական *նպատակն* է ներկայացնել վերջին 30 տարիների՝ Շիրակի մարզի սպասարկման ոլորտի զարգացման ուղղություններն ու առանձնահատկությունները: Մեր առջև *խնդիր* ենք դրել բացահայտել մարզի սպասարկման ոլորտի զարգացման վրա ազդող գործոնները, սոցիալ-տնտեսական և վիճակագրական տեսանկյունից վերլուծել բնակչության զբաղվածության թվի շարժընթացի առանձնահատկությունները:

Շիրակի մարզի սպասարկման ոլորտի զարգացման ուղղությունների և առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունն գրեթե չի իրականացվել: Դրանով պայմանավորված՝ մեր կողմից փորձ է արվում ուսումնասիրելու մարզի սպասարկման ոլորտը, որի արդյունքները կօժանդակեն մարզպետարանին և համայնքապետարաններին կազմելու սպասարկման ոլորտի տնտեսությունների գրանցման «ռեեստր», ինչը հնարավորություն կտա ոլորտի զարգացման արդյունավետ ծրագրեր մշակելու: Աշխատանքում ցույց ենք տվել մարզի սպասարկման ոլորտի զարգացման խոչընդոտները և հիմնախնդիրները:

ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ. Շիրակի մարզի ներկայիս սպասարկման ոլորտի իրավիճակը հիմնական գծերով ընդհանրություններ ունի մեր հանրապետության սպասարկման ոլորտի պատկերի հետ, սակայն առանձնանում է որոշակի գծերով՝ պայմանավորված Մայիտակի 1988 թ. աղետալի երկրաշարժից մնացած հետևանքներով, ուրբանիզացման մակարդակով, արտագաղթի մեծածավալ մասշտաբով և այլն:

ՀՀ-ի 2016 թ. ՀՆԱ-ում սպասարկման ոլորտին բաժին է ընկել 54,8% [8, էջ 238]: Կարծում ենք՝ նույնն է պատկերը նաև Շիրակի մարզում: Համեմատության համար նշենք, որ նույն ցուցանիշը 1985 թ. կազմել է 9,1% [9, էջ9]: ՀՀ-ում, այդ թվում Շիրակի մարզում XX դ. վերջին և XXI դ. սկզբին տնտեսության կառուցվածքում սպասարկման ոլորտի տեսակարար համաթվի շեշտակի աճը պայմանավորված է հասարակարգի և տնտեսակարգի շրջադարձային փոփոխությունով, երբ սոցիալիզմից անցում է կատարվում կապիտալիզմի: Արդյունքում, տնտեսության երկրորդային հատվածում, այն է՝ վերամշակող արդյունաբերությունում գրանցվում է շեշտակի հետընթաց: Դրա լավագույն ապացույցն է այն, որ 1985 թ. մեր հանրապետությունում արդյունաբերության մեջ աշխատել է զբաղվածություն ունեցող բնակչության 39,0%, իսկ 2016 թ.՝ 14,9% [8, էջ 60]: Նույն ցուցանիշները Շիրակի մարզում կազմել են համապատասխանաբար 36,1% [3, էջ123] և 6,8% [2, էջ 158]:

Շիրակի ժամանակակից աշխատաշուկային բնորոշ է զբաղվածության ցածր և գործազրկության բարձր մակարդակը: Այժմ մարզի աշխատունակ տարիքի բնակչության զգալի մասը զբաղված է սպասարկման ոլորտում: Աղյուսակ 1-ի թվային ցուցանիշների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ 1987-2021 թթ. ընկած ժամանակահատվածում մարզի նյութական ոլորտում զբաղվածների թիվը նվազել է 2,5 անգամ, իսկ

Աղյուսակ 1

Շիրակի բնակչության զբաղվածությունն ըստ տնտեսության ոլորտների¹

հազար մարդ

1987թ.	1989թ.	1997թ.		2005թ.	2010թ.	2015թ.	2017թ.	2021թ.
85.4	85.7	49.7	Նյութական ոլորտ	41.3	40.9	45.4	40.4	34.8
30.3	37.1	40.1	Սպասարկման ոլորտ	45.0	41.5	40.1	33.4	50.3
15.3	16.6	18.8	Այլ ոլորտ	3.8	3.1	1.1	1.3	5.0
-	-	35.8	Գործազուրկներ	17.1	9.6	20.3	24.1	12.1
131.0	139.4	144.4	Ընդամենը	107.2	95.1	106.9	99.2	102.2

սպասարկման ոլորտինը ավելացել է 1,7 անգամ: Նյութական ոլորտում զբաղվածների թվի շեշտակի անկումը պայմանավորված է մարզի արդյունաբերական ձեռնարկությունների աշխատանքների դադարեցմամբ, որը հետևանք էր Սպիտակի աղետալի երկրաշարժի հասցրած վնասի, ԽՍՀՄ-ի լուծարման, որը հանգեցրեց արտադրատնտեսական կապերի գրեթե խզման և արդյունաբերական ձեռնարկությունների սեփականաշնորհման, ինչը վերջնական մեծ հարվածը հասցրեց այդ ոլորտին: Դրան զուգահեռ՝ մարզի սպասարկման ոլորտն արագընթաց զարգացում գրանցեց, մասնավորապես՝ առևտրի և ծառայությունների մատուցման ճյուղերում: Սակայն հիշատակենք, որ սպասարկման ոչ բոլոր ճյուղերում է գրանցվել զբաղվածության թվի աճ:

Պայմանականորեն մարզի սպասարկման ոլորտը կարելի է բաժանել պետական և ոչ պետական ուղղությունների: Ինչպես պետական, այնպես էլ ոչ պետական ուղղությունները ներառում են կրթությունը, առողջապահությունը, մշակույթը, ֆինանսական և ապահովագրական ընկերությունները և այլն: Հիշատակենք, որ վերը թվարկածները խորհրդային տարիներին եղել են պետական հաստատություններ: Այժմ սպասարկման ոլորտում զբաղվածների մեծ մասն աշխատում է ոչ պետական հաստատություններում, իսկ պետական հատվածին բաժին են ընկնում հիմնականում կրթությունը, առողջապահությունը և մշակույթը:

Շիրակի մարզի սպասարկման ոլորտի ավանդական ուղղություններից են առողջապահությունը, կրթությունը և մշակույթը: Երկրաշարժից տուժեց մարզի առողջապահական համակարգի մոտ 70%-ը [12, էջ 115]: Նույնպիսի վնաս են կրել կրթական և մշակութային հաստատությունները: Մինչև օրս գոյություն ունեն վթարային բուժօգնականներ և սանիտարահիգիենիկ նորմերին չհամապատասխանող հարմարեցված կառույցներ: Աղյուսակ 2-ի թվային ցուցանիշների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ առողջապահական համակարգում զբաղվածների թիվը 1987-2021 թթ. պակասել է 2.5

¹ Այս և հետագա աղյուսակները կազմելիս օգտագործվել է՝ Բոյաջյան Ա., Շիրակի մարզի օղջիպ տնտեսական զարգացման մի քանի հարցեր (մասն II) // ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», հ. 9, «Գիտություն» հրատ., Գյումրի, 2006թ., էջ 122: <https://www.armstat.am> 7.pdf, 20.05.2020թ., www.armstat.am/file/article/marz_99_15.pdf, https://www.armstat.am/file/article/9.trud_2016_4.1.pdf, www.armstat.am/file/2022_4.1.pdf (դիտվել է 18.03. 2023թ.):

անգամ: Բուժաշխատողների թվի շեշտակի անկումը պայմանավորված է մի շարք գործոններով՝ նախ մարզի, մասնավորապես Գյումրու բնակչության թվի շեշտակի նվազումով, երկրորդ՝ բուժհաստատությունների թվի կրճատումով: XXI դ. սկզբին մարզի առողջապահական համակարգում գործում էին 47 ՓԲԸ, որից 11-ը՝ հիվանդանոց, 12-ը՝ պոլիկլինիկա (9-ը՝ Գյումրիում, մնացածը՝ Մարալիկ, Ախուրյան և Արթիկ բնակավայրերում), իսկ վեց գյուղական բնակավայրեր ունին բժշկական գրասենյակներ[12, էջ 115]: Շիրակի մարզում 2020 թ. առողջության առաջնային պահպանման ծառայություն մատուցող հաստատություններից (բացառությամբ բուժական մանկաբարձական կետերի, մասնավոր բուժական և ստոմատոլոգիական կաբինետների) մնացել էր ընդամենը 32-ը [14, էջ 81]: Մեր ուսումնասիրությունը նաև ցույց է տալիս, որ վերջին 25 տարիներին պետական առողջապահական հաստատությունների և աշխատողների թիվը նվազել է, իսկ ոչ պետական, մասնավորապես առամնաբուժական և բժշկական դիագնոստիկ ծառայություններ մատուցող հաստատությունների, դեղատների և աշխատողների թվի շեշտակի աճ է գրանցվել: Վերջին տասնամյակում մարզի առողջապահության ոլորտում կառուցվածքային լուրջ փոփոխություններ են արձանագրվել: Կառավարման ապապետականացման շնորհիվ տեղի է ունեցել մասնավոր բուժօգնության սպասարկման դերի բարձրացում: Իսկ պետական բյուջեից հատկացված գումարները չեն բավականացնում անվճար բուժօգնություն մատուցելու մարզի սոցիալապես անապահով բնակչությանը:

Աղյուսակ 2

Շիրակի մարզի սպասարկման ոլորտում զբաղվածության շարժընթացը

հազ.մարդ

Ծառայությունների տեսակ	1987թ.	1997թ.	2005թ.	2010թ.	2015թ.	2021թ.
Ընդամենը	30.3	40.1	45.0	41.5	40.1	50.3
Առողջապահություն	4.3	3.9	2.3	3.3	2.0	2.3
Ֆինանսական և սպահովագրական գործունեություն	0.5	0.9	0.8	1.5	1.7	2.3
Մշակույթ, զվարճություն և հանգիստ	1.2	0.7	1.0	1.3	1.7	2.3
Տեղեկատվություն և կապ	0.6	5.7	6.2	2.8	3.4	4.5
Տրանսպորտ	1.2	1.7	2.5	3.2	3.5	5.1
Կացության և հանրային սննդի կազմակերպում	6.2	7.5	10.3	11.2	11.4	13.1
Մասնագիտական,գիտական և տեխնիկական գործունեություն	0.4	0.4	0.5	0.6	0.7	0.9
Վարչական և օժանդակ գործունեություն	0.9	4.7	5.5	4.1	4.3	4.4
Կրթություն	9.4	8.7	6.5	8.6	5.1	3.0
Սպասարկման այլ ծառայություններ	5.6	5.9	9.4	4.9	6.3	12.4

Առողջապահական համակարգը համարվում է ավելի արդյունավետ, եթե բուժ-
 ծառայության դեպքում մարդիկ առավելապես դիմում են առողջապահական առաջնա-
 յին օղակներին՝ բուժկետերին, ամբուլատորիաներին, ընտանեկան բժիշկներին, տեղա-
 յին թերապևտներին [1, էջ 19]: Ըստ ՀՀ ԱՎԿ պաշտոնական տվյալների՝ Շիրակի մար-
 գում առողջապահական համակարգի առաջնային օղակներ դիմողների թիվը 2021 թ.-
 ին 2016 թ.-ի համեմատ նվազել է 11,2%-ով: Դաշտային էթնոսոցիալական հետազոտու-
 թյամբ պարզել ենք, որ այդ տարիներին դիմողների թվի պակասումը պայմանավոր-
 ված է բնակչության, մասնավորապես 60 և բարձր տարիքի բնակչության բացարձակ
 թվի նվազումով, երկրորդ, աճել է Երևանի առաջնային բուժօղակներ դիմողների թիվը
 [4, էջ 4]: Կարծում ենք՝ այդ երևույթը բացատրվում է մարզի բուժօգնության անարդյու-
 նավետությամբ: Սակայն նշենք, որ հիմնականում վճարովի ծառայությունների աճը,
 նաև տարեցտարի բուժօգնության մատուցման թանկացումը այն բնակչության համար
 դարձնում են անմատչելի [4, էջ 5]:

Շիրակի մարզի սպասարկման ոլորտում իրենց ուրույն տեղն ունեն կրթությու-
 նը և գիտությունը: Ինչպես առողջապահական համակարգում, այնպես էլ կրթության
 ոլորտում գրանցվել է աշխատողների թվի շեշտակի անկում: 1987-2021 թթ. կրթության
 համակարգում աշխատողների թիվը պակասել է 3.1 անգամ, իսկ հանրակրթական
 դպրոցների թիվը՝ պակասել է 18-ով (181-ից իջնելով 163-ի) [5, էջ 6]: Հանրակրթական
 դպրոցների թվի նվազումը պայմանավորված է աշակերտների թվի շեշտակի
 անկումով: Ներկայացվող ժամանակահատվածում աշակերտների թիվը պակասել է
 շուրջ 52%-ով, ինչն էլ հանգեցրել է ուսուցիչների թվի էապես նվազմանը: Աշակերտնե-
 րի և ուսուցիչների թվի նվազմանը զուգահեռ՝ ավելացել է ուսանողների և դասախոսնե-
 րի թիվը (տե՛ս աղյուսակ 3): Ներկայումս Շիրակի մարգում կրթության առաջնահերթ
 խնդիրներն են կրթական հաստատությունների պահպանումը, հիմնանորոգումը, նյու-
 թատեխնիկական վերազինումը և ջեռուցումը, որոնք հսկայական ծախսեր են պահան-
 ջում: Այժմ մարզի մեկ դպրոցում սովորող աշակերտների թվի միջինը 190 աշակերտ է,
 իսկ 1990-ական թվականներին՝ 320:

Աղյուսակ 3

Բուհի ուսանողների և դասախոսների թվի շարժընթացը

	Բուհերի (մասնաճյուղերի քանակը)	Ուսանողների թիվը	Այդ թվում՝ վճարովի	Դասախոսների թիվը
1996 թ.	1(1)	2103	723	210
1998 թ.	1 (5)	2389	1261	274
2002 թ.	3(5)	4335	3805	530
2006 թ.	1 (5)	6781	3836	648
2012 թ.	3(5)	5 236	4 959	545
2017 թ.	3(5)	3 576	2 988	539
2021թ.	3(5)	2801	2282	575

Շիրակը Հայաստանի Հանրապետության մշակութային կյանքի կարևորագույն կենտրոններից է: 2001թ. դրությամբ մարզում գործել են 328 մշակութային օբյեկտներ, այդ թվում՝ 32 երաժշտական և գեղարվեստի դպրոցներ, 2 թատրոն, 147 գրադարան, 10 թանգարան, 125 մշակույթի տուն, 3 կինոթատրոն և 9 նվագախումբ [12, էջ 118]: Նույն ցուցանիշը 2021թ. կազմել է համապատասխանաբար՝ 130 [11, էջ 85]: Այսինքն՝ քսան տարիների ընթացքում մարզի մշակութային հաստատությունների թվաքանակը պակասել է 198-ով, այդ թվում խիստ որոշակի նվազել է գրադարանների թիվը: Հիշատակենք, որ պաշտոնական վիճակագրությունը տեղեկություններ չի ներկայացնում մշակույթի տների ներկայիս թվաքանակի մասին:

Հայտնի է, որ սպասարկման ոլորտից Շիրակի մարզում մեծ պահանջարկ ունեն մշակութային զբոսաշրջությունը և գաստրոտուրիզմը: XX դ. 1970-80-ական թվականներին Շիրակի մարզ, մասնավորապես Լենինական (ներկայիս՝ Գյումրի) այցելած զբոսաշրջիկների թվի տարեկան միջինը կազմել է 20 հազար մարդ(սրա մեջ չի մտնում չգրանցված զբոսաշրջիկների քանակը) [13, էջ 38]: Ըստ 2020 թ. ԱՎԿ-ի տվյալների՝ Շիրակի մարզում գործել է 23 հյուրանոց և 39 հյուրատուն: Դրանց ճնշող մեծամասնությունը տեղաբաշխված է մարզկենտրոն Գյումրիում, որտեղ 2019 թ. զբոսաշրջիկների թվի շեշտակի աճ է գրանցվել՝ 60 հազար մարդ [10, էջ 89]: Շիրակի մարզում զբոսաշրջային ենթակառուցվածքները տեղաբաշխված են խիստ անհավասարաչափ, ինչը լուրջ խոչընդոտ է զբոսաշրջության զարգացմանը:

Շիրակի մարզում զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցումը սեզոնային բնույթ է կրում: Զբոսաշրջիկների հոսքի աճ գրանցվում է ապրիլ-օգոստոս ամիսներին: Մարզի զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման գործում առանցքային նշանակություն ունեն հասարակական սննդի օբյեկտները, հյուրանոցները և թանգարանները: Զբոսաշրջության զարգացման գլխավոր նախադրյալները Գյումրու քաղաքային պատմական միջուկը և մարզի պատմամշակութային հուշարձաններն են, մասնավորապես՝ միջնադարյան եկեղեցիները:

ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄ. Ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում Շիրակի մարզում արագորեն զարգանում է սպասարկման ոլորտի մասնավոր հատվածը, մասնավորապես՝ զբոսաշրջության, ֆինանսական և ապահովագրական գործունեությունը, տեղեկատվությունը և կապը, հանրային սննդի կազմակերպման ուղղությունները:

Պետական սպասարկման ոլորտում զբաղվածների թվի և հաստատությունների թվաքանակի, հատկապես առողջապահության և կրթության համակարգում գրանցվել է շեշտակի անկում, իսկ առողջապահական համակարգի մասնավոր հատվածում, ընդհակառակը՝ շեշտակի աճ է գրանցվել:

Վերջին հինգ տարիներին զբոսաշրջիկների թվի էական աճը հատկապես Գյումրիում աշխուժացրել է թանգարանների, հյուրանոցների և հյուրատների գործունեությունը, բացվել են մի քանի մասնավոր թանգարաններ:

Գ ր ա կ ան ու թ յ ու ն

1. Առողջապահության համակարգի գործունեության գնահատում, վիճակագրական տարեգիրք, ՀՀ ԱՆ «Առողջապահության ազգային ինստիտուտ» ՓԲԸ, Եր., 2022.– 299 էջ:
2. Բոյաջյան Ա., Շիրակի մարզի բնակչության զբաղվածությունը XXդ. վերջին և XXIդ. սկզբին, // ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: Գյումրի Հ.23, N2, 2020: 149-162 էջեր:
3. Բոյաջյան Ա., Շիրակի մարզի սոցիալ-տնտեսական զարգացման մի քանի հարցեր, (մաս II) //ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», Գյումրի, Հ.9, 2006: 121-125 էջեր:
4. Բոյաջյան Ա., Առողջապահական ծառայությունների մատուցումը Շիրակի մարզում, ԴԱՆ(Դաշտային ազգագրական նյութեր), Գյումրի: Տետր 3: 2021: 25 էջ:
5. Բոյաջյան Ա., Շիրակի հանրակրթական ուսումնական հաստատությունները, ԴԱՆ(Դաշտային ազգագրական նյութեր), Գյումրի, Տետր 4, 2021: 30 էջ:
6. ՀՀ ԱՎԿ, ՀՀ Շիրակի մարզը թվերով, Երևան: 2022, [https://armstat.am /file/doc/99533623.pdf](https://armstat.am/file/doc/99533623.pdf), (դիտվել է 15.12.2022թ.):
7. ՀՀ բնակարանային տնտեսության և հողային ռեսուրսների կառավարում, ՀՀ կառավարությանն առընթեր քաղաքաշինության պետական կոմիտե, Երևան, 2017: 180 էջ:
8. ՀՀ վիճակագրական տարեգիրք, ՀՀ ԱՎԿ , Երևան 2018: 607 էջ: [https://armstat.am/ am/?nid=586&year=2017](https://armstat.am/am/?nid=586&year=2017) (դիտվել է 07.01.2023թ.):
9. Հայկական ԽՍՀ ժողովրդական տնտեսությունը 1989 թ., վիճակագրական տարեգիրք, ՀՀ վիճակագրում, «Հայաստան», Երևան: 1991: 260 էջ:
10. ՀՀ ԱՎԿ, Շիրակի մարզի բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ուսանողների թվաքանակն անվճար և վճարովի ուսուցման համակարգերում, <armstat.am/file/doc/99533623.pdf> (դիտվել է 18.03. 2023թ.):
11. ՀՀ ԱՎԿ, Շիրակի մարզի մշակութային հաստատությունները, <armstat.am/fdoc/99533623.pdf> (դիտվել է 18.02. 2023թ.):
12. Մանասյան Մ., Գրիգորյան Ա., Պոտոսյան Ա., Շիրակի մարզ (բնությունը, բնակչությունը, տնտեսությունը): Երևան: 2002: 132 էջ:
13. Սարտիրոսյան Լ., Արրահամյան Վ., Սարգսյան Ռ, Սարգսյան Հ., Հյուրանոցային սերվիսը Շիրակի մարզում և նրա զարգացման հեռանկարները, // Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարանի Գիտական տեղեկագիր: Գյումրի: 2020: Գրակ Ա: N 1: Էջեր 38-48:
14. Շիրակի մարզի սոցիալական ոլորտը, ՀՀ ԱՎԿ, <https://armstat.am/file/doc/99527583.pdf> (դիտվել է 10.02.2023թ.):
15. Շիրակի մարզի 2017-2025թթ. զարգացման ռազմավարությունը: Գյումրի: 2017թ.: Էջ 23, <http://shirak.mtad.am/files/docs/37621.pdf> (դիտվել է 10.01.2023թ.):
16. Инновационное развитие сферы услуг в национальной экономике, Под научной редакцией доктора экономических наук Я. П. Силина. Екатеринбург Издательство Уральского государственного экономического университета, Екатеринбург. 2016. 340с.

References

1. Assessment of health care system performance, statistical yearbook [*Arorjhapahutyam hamakargi gorcuneutyam gnahatum, vichakagrakan taregirq*], "Academician S. Avdalbekyan National Institute of Health" CJSC, Yerevan, 2022. - 299 p. (in Armenian)
2. Boyajyan A., Employment of the Shirak marz population in the 20th century. last AND XXI century. at the beginning, [*Shiraki marzi bnakchowt'yan zbaghvac'owt'yowny' XXd. verjin EV XXId. skzbin,*] // "Scientific Papers" of the Shirak Armenological Research Center of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia. Gyumri vol.23, N2, 2020. 149-162 p. (in Armenian)
3. Boyajyan A. Some issues of socio-economic development of Shirak marz, (part II) [*Shiraki marzi social-intesakan zargacman mi qani harcer, (mas II)*] // "Scientific works" of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Gyumri vol. 9, 2006. 121-125 p. (in Armenian)
4. A. Boyajyan, Provision of health care services in Shirak Marz, [*Aroghjapahakan carayowtyowwnneri matowcowmy Shiraki marzowm*], FEM (Field ethnographic materials), 2021. 25 p. (in Armenian)
5. A. Boyajyan, Public educational institutions of Shirak, [*Shiraki hanraktakan owsowmnakan hastatowtyowwnnery*], FEM (Field ethnographic materials),. 2021. 25 p. (in Armenian)
6. RA AMC, RA Shirak Marz by numbers, [*Shiraki marzy tverov*], Yerevan. 2022. <https://armstat.am/file/doc/99533623.pdf>, (viewed on 15.12.2022). (in Armenian)
7. Management of housing economy and land resources of the Republic of Armenia, [*HH bnakaranayin intesowtyan ev hoghayin resowrsneri karavarowm*], State Committee for Urban Development under the Government of the Republic of Armenia, Yerevan. 2017. 180 p. (in Armenian)
8. RA Statistical Yearbook, [*HH vitwakagrakan taregirq*], RA AMC. Yerevan. 2018. 607 pages. <https://armstat.am/am/?nid=586&year=2017.>, (viewed on 07.01.2023). (in Armenian)
9. The national economy of the Armenian SSR in 1989, statistical yearbook, [*Haykakan XSH jhoghovrdakan intesowtyowny' 1989t., vitwakagrakan taregirq*], , SCof the RA. Yerevan 1991. 260 p. (in Armenian)
10. The number of students of higher education institutions of Shirak region in free and paid education systems, [*Shiraki marzi bardragowyn owsowmnakan hastatowtyowwnneri owsanoghneri tvaqanakn anytwar ev vtwarovi owsowcman hamakargerowm*], [Armstat.am/file/doc/99533623.pdf](https://armstat.am/file/doc/99533623.pdf), (viewed on 18.03. 2023). (in Armenian)
11. RA AMC. Cultural institutions of Shirak region [*Shiraki marzi mshakowtayin hastatowtyowwnnery*]. armstat.am/file/doc/99533623.pdf, (viewed on February 18, 2023). (in Armenian)
12. Manasyan M., Grigoryan A., Potosyan A., Shirak region (nature, population, economy) [*Shiraki marz(bnowtyowny, bnakchowtyowny, intesowtyowny)*]. Yerevan. 2002. 132 p. (in Armenian)
13. Martirosyan L. M., Abrahamyan V. M., Sargsyan R. S., Sargsyan H.M., Hotel service in Shirak region and its development prospects, [*Hyowranocayin servisy shiraki marzowm ev nra zargacman her'ankarnery*],//ShSU Scientific Bulletin, Gyumri 2020, N 1. 38-48 pp. (in Armenian)
14. The Social Sphere of Shirak Marz, [*Shiraki marzi socialakan olorty*]', HH AVK, RA AMC. <https://armstat.am/file/doc/99527583.pdf>, (viewed on 10.02.2023). (In Armenian)

15. Shirak marz 2017-2025. development strategy [*Shiraki marzi 2017-2025tt. zargacman razmavarowtyowny*]. Gyumri. 2017. 23 p, <http://shirak.mtad.am/files/docs/37621.pdf> (viewed on 10.01.2023) (in Armenian)
16. Innovative development of the service sector in the national economy, [*Innovacionnoe razvitie sfery uslug v nacional'noj jekonomike*], Under the scientific editorship of Doctor of Economics Ya. P. Silin, Yekaterinburg Publ. house of the USU of Ec., Yekaterinburg. 2016, 340 p. (in Russian)

Շնորհակալ է / Принята / Received on: 18.03.2023

Գրախոսակ է / Рецензирована / Reviewed on: 02.04.2023

Հանձնակ է սույ. / Сдана в пч. / Accepted for Pub: 10.06.2023

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Արտաշես Գևորգի ԲՈՅԱՋՅԱՆ՝ պատմ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ,
ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի
ավագ գիտաշխատող, Գյումրի, ՀՀ
Էլ. հասցե՝ a.boyajyan@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-8424-4522>

Artashes Georg BOYAJYAN: PhD in History, associate professor,
Senior researcher at Shirak Center for Armenological Studies NAS, Gyumri, RA,
e-mail: a.boyajyan@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-8424-4522>

Арташес Геворгович БОЯДЖЯН, кандидат ист. наук, доцент,
старший научный сотрудник Ширакского центра арменоведческих
исследований НАН РА, Гюмри, РА,
эл. адрес: a.boyajyan@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-8424-4522>,